

Kaj? Storijapa Kanižaj!
Veliki doprinos hrvatskoj dijalektnoj frazeologiji

Frančić, Anđela; Menac-Mihalić, Mira. *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije. Kaj? Storijapa Kanižaj!* Zagreb: Knjigra, 2020., 400 str.

Izrada dijalektnih frazeoloških rječnika mukotrpan je posao koji uz znanstvene i terenske predispozicije zahtijeva iznimnu strpljivost i ustrajnost te posvećenost i entuzijazam. Stoga nije ni čudo da su u izradi ovoga *Rječnika frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije* svoje snage ujedinila dva prekaljena majstora od zanata, dvije sveučilišne profesorice, prof. dr. sc. Anđela Frančić i prof. dr. sc. Mira Menac-Mihalić, koje su dugogodišnji stupovi Katedre za dijalektologiju i povijest hrvatskoga jezika pri Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. A i sam je izdavač rječnika (Knjigra), koji se tijekom godina specijalizirao za frazeološke monografije i rječnike, prepoznao vrijednosti ovoga leksikografskoga uratka te ga 2020. godine objavio u svojoj nakladi.

Monografija obaseže oko 400 stranica, a podijeljena je na 16 poglavlja: *Uvod* (str. 9–10), *Karta Hrvatske s označenim istraženim punktom međimurskoga dijalekta* (str. 11), *O Svetoj Mariji i njezinu govoru* (str. 13–37), *O frazeologiji* (str. 39–50), *O rječniku frazema i poslovice* (str. 51–55), *Rječnik frazema i poslovice* (str. 57–225), *O rječniku istoznačnih i bliskoznačnih frazema i poslovice* (str. 227), *Rječnik istoznačnih i bliskoznačnih frazema i poslovice* (str. 229–319), *O Svetomarsko-standardnojezičnome razlikovnom rječniku manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema i poslovice* (str. 321–322), *Svetomarsko-standardnojezični razlikovni rječnik manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema i poslovice* (str. 325–351), *Standardnojezično-svetomarski razlikovni rječnik manje poznatih riječi potvrđenih u Rječniku frazema i poslovice* (str. 353–376), *Poslovice* (str. 377–381), *Kratice i posebni znakovi* (str. 385), *Literatura* (str. 387–391), *Sažetak* (str. 393), *Summary* (str. 394).

Prva tri poglavlja knjige čine svojevrсну uvertiru u rječničko blago. U njima su prezentirane autorice, njihova dosadašnja dijalektološka i frazeološka istraživanja iz kojih se može iščitati poticaj i motivacija na kojima počiva izrada ove monografije. Nakon dugoga popisa zahvale svim živim i pokojnim ispitanicima Svete Marije, autorice smještaju punkt predmetnoga istraživanja na geografsku kartu Hrvatske i donose iscrpan di-

jalektološki opis svetomarskoga govora. Iako su se autorice oslanjale na već postojeća istraživanja i opise međimurskih govora, ovom su prilikom svetomarski govor nadopunile vrlo preciznim i temeljitim podatcima koji su dobiveni od tridesetak ispitanika, a sigurno nije bilo naodmet i to što je jedna od autorica izvorna govornica svetomarskoga govora. U okvirima hrvatske dijalektološke tradicije opisuju fonologiju (akcentuaciju, vokalizam i konsonantizam – s osobitom pozornošću na inventar, izgovor, podrijetlo, distribuciju i oprimjerenje), te morfologiju promjenjivih vrsta riječi, a zatim slijede i kraća informativna poglavlja o tvorbenim, sintaktičkim i leksičkim osobitostima svetomarskoga govora. Iz opisa se može uočiti da prevladavaju starije značajke govora, ali donose se i inovacije koje su plod suvremenoga doba.

U svakom ozbiljnom frazeološkom rječniku važna su poglavlja koja prethode samoj frazeografskoj obradi, a u kojima se pored definicije frazema donose određenja njegove gornje i donje granice te načela same izrade rječnika. Stoga je i u ovome rječniku u poglavlju *O frazeologiji* donesena definicija frazema zasnovana na suvremenoj frazeološkoj teoriji i oprimjerena je strukturna realizacija frazema u četiri frazemska tipa: 1. frazemi polusloženice (npr. **p^uošt^o-p^uoto**, **šunder-bunder**, **tip-top**, **encvaj**, **zbr̂da-zd^uola**), 2. frazemi fonetske riječi (minimalni frazemi) (npr. **ī amēn**, **od šuba**, **pod šusom**, **za dešet**), 3. frazemi sveze riječi (npr. **bitī na zodevi**, **t^uočen kak vurica**, **dobitī vritnjaka**, **dō milje vqlje**, **m^leti slabe žifce**, **napeṭi vuha**, **na t^lenkōm sratī**, **srednja žalost**, **videti se zvezde**, **vrića bez dna**, **zodnja rupa na sviralji**), 4. frazemi rečenice (npr. **noš je do plafona** *k^uomo*, **jezik je zsr̂bel/sr̂bi** *k^uoga*, **ne cv^letejo ruže** *k^uomo*, **Bog je ne kohača**). Međutim, autorice u već uvriježenu strukturnu podjelu unose inovaciju te gornju granicu frazema podižu iznad rečenične strukture pri čemu su ustanovile tip dvorečeničnih ili višerečeničnih (tj. dijaloških) frazema koje izriče jedan sugovornik (npr. **Nejdi dimo! Kaj boš tu?**) ili češće dva sugovornika pri čemu svaki izriče po jednu repliku (npr. ① **Kak si?** ② **Kak Maksj na praksj.**; ① **Idem.** ② **Kam?** ① **V rit naham kaj bom videl kak je tam.**; ① **Kaj je d^lenes?** ② **Sreda.** ① **On norc koj poveda!** ② **A još vekši on koj pital!**). Također, u svetomarskom je govoru prisutan veliki broj upitnih frazema kod kojih je upitnost odlika njihove kategorijalnosti, a autorice ih dijele na prave i neprave. Kod pravih je upitnost jedina i stalna značajka te najčešće izriču govornikov prijekor sugovorniku (npr. **kam vroḡ nese** *k^uoga?*, **ki (koj) je beš donesel** *k^uoga?*, **za čije babe zdrovjē?**, **k^uoja je nevolja** *k^uomo?*), a kod nepravih upitnih frazema upitnost može varirati s niječnom uskličnošću i potvrdnom izjavnošću pri čemu frazemske inačice iskazuju isto značenje (npr. **kaj izv^uodiš bešne gljistē?** // **naj**

izv^uđiti bešne gljiste! // izv^uđiš bešne gljiste; {kaj} sem jo narodna banka? // sem jo ne narodna banka! // kak da sem jo narodna banka). Također, autorice promatraju odnos frazema svetomarskoga govora prema frazemima ostalih jezičnih sustava te ih prema podrijetlu i proširenosti uporabe dijele na internacionalne frazeme (npr. **biti bež dlake na jeziku, biti kak neveřovni Tomoš, črno na belo**), frazeme karakteristične za cijeli hrvatski jezični sustav (npr. **de je Bog rekel ljefko noč, držati se (stoti) kak drvena Marija**) ili za njegov dio (npr. **držati se kak mila Gera**), a posebnu pozornost posvećuju frazemima koji su karakteristični samo za proučavani govor i eventualno neke njemu najbliže govore (npr. **je(đe)n od Mure, drugi od Drove; prepovedati store moringe, vudriti k^uoga kaj mo bo Marko ime**). Takva je podijela potkrijepljena primjerima koji su s konkretnom realizacijom u punktovima prikazani na zemljovidima. U nastavku poglavlja ističu se i neke posebnosti tvorbe lokalnih izričaja i frazema kojima je sastavnica osobno ime (npr. **Franci, so ti d^uobri žgonci?; Ifka – pifka; Miška, zdigni g^uori piška**), spomendan ili blagdan kojega sveca (npr. **kakvo Medardo vreme n^uosi, tak se seno k^uosi; Sveta Kata – sneg na vrata; Šimon i Juda po snegu buda**) ili im je važan konstruktivni element rima (npr. **d^uober kak trn v peti {koj se nⁱe da vun sneti}; saki ^uosel na svoj p^uosel!**) i redupliciranje (npr. **bedok bedasti!; norc nori!; šmrkljivec šmrkljivi!**). Poglavlje je zaključeno prikazom međufrazemskih odnosa (sinonimije, antonimije i polisemije) s ilustrativnim tabličnim prikazima koji razlučuju strukturno podudarne i strukturno nepodudarne sinonimne i antonimne frazeme.

U poglavlju *O rječniku frazema i poslovice* detaljno je opisana struktura rječničkoga članka koji se sastoji od nadnatuknice, natuknice, značenja i rečeničnih oprimjerenja. Frazemska je nadnatuknica zapravo nosiva sastavnica frazema, sustavno je navedena u kanonskom obliku i istaknuta je svojim mjestom u zasebnome retku te je otisnuta velikim masnim slovima. Frazemi se u ovome rječniku razvrstavaju s obzirom na uhodanu hrvatsku frazeografsku praksu prema utvrđenom morfološkom načelu i sljedećoj hijerarhiji vrsta riječi: 1. imenice (i poimeničeni pridjevi) te višerječni izrazi (nazivi i imena), 2. pridjevi (i glagolski pridjevi), 3. prilozi (i glagolski prilozi), 4. brojevi, 5. zamjenice, 6. glagoli potpunoga značenja, 7. veznici. Kod frazema koji sadržavaju više sastavnica koje pripadaju istoj vrsti riječi, nadnatuknicom se smatra prva od njih, a fakultativne se sastavnice frazema (zapisane u vitičastim zagrada) ne izlučuju kao nadnatuknice bez obzira na njihovu pozicijsku prednost. Tako će npr. frazem **dojti na {^uod zla} amen** biti obrađen pod nadnatuknicom **AMEN**, a ne pod nadnatuknicom **ZLO**. Kad nosiva sastavnica frazema varira na fonetsko-fono-

loškom planu, postoje dvije nadnatuknice, ali obrada frazema uspostavlja se pod onim oblikom koji je u govoru frekventniji. Pritom se kod manje frekventne nadnatuknice donosi uputa na frekventniju nadnatuknicu (npr. **ANJĀEL v. ANJĀEL**), dok kod oblika koji se nalaze jedan uz drugoga po abecedi nema uputnice, nego se oblici navode paralelno i odjeljuju se kosom crtom (npr. **ŠALABRDA/ŠALAPRDA**).

Frazemska je natuknica otisnuta malim masnim slovima (s ukošenim rekcijama) i navedena je ispod pripadajuće nadnatuknice abecednim redom jedna ispod druge pri čemu se zanemaruju zatvaranja, otvaranja i diftongiranje vokala te razmaci između riječi. U natuknici se donose oblici koji su češće potvrđeni na terenu, a ako se čestotnost ne može razlučiti, uzima se oblik koji je jasniji i jednoznačniji. Iza natuknice u istome retku slijedi značenje i rečenično oprimjerenje, a svi su dijelovi međusobno odvojeni sivom točkom (•). Različita su frazemska značenja obrojčena, a dodatna objašnjenja koja se odnose na sužavanje uporabnoga konteksta navode se u oblim zagrada (npr. (o jelu), (o odjeći, obući)). Kod frazema koji značnjski nisu određeni, u kosim se zagrada donosi uporabna informacija (npr. **ak si glōđen, se pogladī •** /reklo se u šali onomu koji se žalio da je gladan/, {kaj} **trēba bandistę p^uoslatī pō tę? •** /pita se onoga koji kasni ili se ne odaziva pozivu/, **grđōba je(d)na! •** /pogrdno obraćanje ženskoj osobi izrečeno u ljutnji zbog učinjene štete i sl./). Obrada svake natuknice završava rečeničnim oprimjerenjima (za svako frazemsko značenje) koja su prikupljena tijekom terenskoga istraživanja i zapisana su ukošenim slovima. Svi su dijelovi rječničkoga članka zabilježeni u skladu s hrvatskom dijalektološkom tradicijom, a lakša je čitljivost nadnatuknica i natuknica postignuta manjim prilagodbama, tj. fonemi *l*, *ń*, *x* i *ž* zabilježeni su grafemima <*lj*, *nj*, *h*, *d*>.

Posebno mjesto u frazemske zapisu, osim tipova slova koji razlikuju dijelove rječničkoga članka, čine zagrade: oblim je zagrada obilježena varijantnost (zamjenjivost) frazemske sastavnice, vitičastim je zagrada obilježena fakultativnost (izostavljivost) frazemske sastavnice, a u značnjskom se segmentu u kosim zagrada donosi konkretizacija uporabne sfere frazema. S obzirom na to da poslovice, kao i frazeme, obilježava višerječnost i značnjska monolitnost, autorice su i prikupljenu paremiološku građu obradile u skladu s frazeografskim principima.

Rječnik frazema i poslovice centralni je i najopsežniji dio monografije i sadržava više od 3800 svetomarskih frazema i 160 poslovice, oprimjerenih s više tisuća rečenica. Pored frazema i poslovice (★) u rječniku se navode i druge ustaljene sveze koje se mogu ubrojiti u širu frazeologiju: izričaji u dijaloškoj formi sa strukturom pitanja i odgovora (①, ②), zadirki-

vanja (♠), izreke vezane uz blagdane i spomendane svetaca i imena svetaca (♣), te šaljive izreke (♣), a svaka je vrsta ustaljenosti obilježena posebnim znakom, npr.:

♠ ① *Paveł, si kaj ozdroweł?* {② *Tuljko mi je b^uolje kaj me breh ne k^uolje.*} • /zadirkivanje osobe imenom *Paveł* {i njezin odgovor} • *Pavla smo pitali: ① Paveł, si kaj ozdroweł? A on je no to rekł: ② Tulko mi je b^uolje kaj me breh ne k^uolje.*

♣ *Jakob kuri – Jona žori (potiče)* • /izreka vezana uz spomendane svetoga Jakoba i svete Ane; predviđanje vremena prema spomendanu svetih Jakoba i Ane/ • *Dienes je 25. julijos – Sveti Jakob, a zutra bo Sveta Jona. Veli se: Jakob kuri, a Jona žori. A nekoi velido i ovak: Jakob kuri, a Jona potiče.*

♣ ① *Zakaj n^uogę smrdido?* ② *Zoto kaj z riti rosto.* • /pitanje i šaljiv odgovor/ • ① *Zakaj n^uogę smrdido?* ② *Zoto kaj z riti rosto.*

★ *koj se jempot spēę, i na zdeno puę* • biti posebno oprezan nakon neugodnoga iskustva • *Od da mi premalę penes vnoł, navęk dvopot prebrójim pre neg zidem z zadroę. Koj se jempot spēę, i na zdeno puę.*

Nakon centralnoga rječnika u kojema je izneseno frazeološko i paremiološko blago svetomarskoga govora, donose se tri manja popratna rječnika čiji je zadatak da rječničku građu pobliže objasne (osobito na leksičkom planu) ili da je prezentiraju na drukčiji način. U *Rječniku istoznačnih i bliskoznačnih frazema i poslovica* građa je organizirana konceptualno pa je nadnatuknica pojam izveden iz značenjskoga segmenta frazema ili poslovice. Tako se objedinjena osnovnim pojmom stvaraju čitava značenjska gnijezda unutar kojih se nalaze frazemi bliskoga ili istoga značenja, koji su vizualno jasno odijeljeni, a u organizaciji je rječnika na makroplanu i mikroplanu ispoštovano abecedno načelo, npr.:

DEBEO jako debela *dębela* kak *matęrnjača* • *dębela* kak *prasica* • *dębela* kak *riępa* • *dębela* kak *rompapača* ♦ jako debeo *dębelji* kaj *k^uomaj rit nesę* • *dębelji* kak *bojz* • *dębelji* kak *bumbar* • *dębelji* kak *furek* • *dębelji* kak *mędved* • *dębelji* kak *pajęek* • *dębelji* kak *prasęc* • *šjroki* kak *tr^uokriłni łomor* • *širsji nego d^uokši* ♦ jako debeo, deblji nego što je uobičajeno (obično o krumpiru) *kak tikvię* ♦ jako debeo, krupan *kak tenk* ♦ jako krupan *veljki kak orosłon* ♦ /kaže se onomu koji previše jede, koji je jako debeo/ *boš se rešp^uočil* ⊙ ♦ nizak i debeo *kak tręęc*.

U sljedeća dva poglavlja monografije, razlikovnim rječnicima, autorice su posebno vodile računa o korisnicima rječnika i uspjele su omogućiti prohodnost dijalektnom građom rječnika. U prvome od njih, *Svetomarsko-standardnojezičnom razlikovnom rječniku*, obrađene su manje poznate riječi i višerječni izrazi koji su potvrđeni u *Rječniku frazema i poslovica*, dok

je u drugome, *Standardnojezično-svetomarskom razlikovnom rječniku*, uz standardnojezične natuknice donesen svetomarski dijalektni ekvivalent. Iako autorice modelom frazeografske obrade prezentiraju paremiološku građu, svjesne su da je takva obrada moguća samo na formalnome planu jer unutarnji ustroj tih ustaljenih jezičnih jedinica biva bitno različit, i zbog samog procesa leksikalizacije/frazeologizacije i zbog prisutnosti/odsutnosti značenjske domene. Stoga na kraju monografije u posebnom poglavlju izdvajaju popis poslovice s tradicionalnom abecednom organizacijom prema prvoj sastavnici.

U uvodnim poglavljima knjige autorice su istaknule da se svetomarska frazeologija, po svojem sastavu i strukturi uglavnom ne razlikuje od frazeologije drugih hrvatskih govora. Međutim, ona se ističe svojom fonetsko-fonološkom, morfološkom, tvorbenom, sintaktičkom i leksičkom posebnosti te bogatstvom međufrazemskih odnosa, kao i raznolikošću velikoga broja dosad rječnički nepotvrđenih frazema. Upravo takvo stanje izbija iz svake napisane stranice ove monografije i može se reći da je *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije* praznik za oči hrvatskim dijalektolozima i frazeolozima jer je utemeljen na realnom korpusu i potkrijepljen primjerima koji su dobiveni predanim radom na terenu. Njime je i u znanstvenom i u zanatskom smislu ljestvica podignuta vrlo visoko, a inovativnost je postignuta uključivanjem paremiološke građe prema već uhdanim frazeografskim načelima za višerječne jedinice monolitnoga značenja. Autorice su svoj dugogodišnji rad i trud utkale u preciznu, urednu, jednoznačnu i sustavnu rječničku obradu te su stvorile provjereni model za buduća dijalektološko-frazeološka ostvarenja, a u cjelini su svojim djelom dale vrijedan doprinos jezikoslovnoj kroatistici i slavenskoj dijalektnoj frazeologiji.

Barbara Kovačević